

MÜDAHELECİLİK

Yazan : Prof. Dr. E. SAITZEW

Tercüme eden : Doç. Dr. Avni ZARAKOLU

Hususi iktisat, serbest iktisat, kâr esasına dayanan iktisat, serbest mübadele iktisadı, rekabet rejimi, piyasa ekonomisi, kapitalizm, ferdiyetçilik, liberalizm (daha doğrusu : iktisadi liberalizm), Mançester okulu.

Müşterek ekonomi, sosyalizm, kolektivizm, komunizm, devlet sosyalizmi, sendikalizm, gedik sosyalizmi.

Bu tabirler, iki grup dahilinde, kısmen sinonim, kısmen teşkilât ve işleyiş bakımından (meselâ devlet sosyalizmi ve gedik sosyalizmi gibi), görünüş tarzına göre (meselâ hususi iktisat gibi) veya sisteme hâkim olan prensiplerin hususiyetleri bakımından (meselâ liberalizm ve ferdiyetçilik gibi) farklı mefhumlardan ibarettir. İki gurup dahilinde bu çeşitli tâbirlerin mevcudiyeti daha ziyade muhtelif siyasi unsurların karışmasıyla izah edilebilir (Esas itibariyle sosyalizm ve komunizm böyledir). Fakat bu tabirlerin hepsi daima nazari, arzu edilen veya korkulan, beklenen veya varılmağa çalışılan, birbirine zıt ideal iktisat sistemlerini ifade ederler. Bunlar, yalnız fikirde yaşatılabilen ve tam olarak hiç bir zaman gerçekleşmemiş bulunan ve gerçekleşmesi mümkün olmayan iktisat sistemleridir. Hakiki iktisadi nizam, yakın mazinin, hali hazırın ve hatta muhtemelen istikbalin gerçek iktisat nizamı, bu iki müarız kutbu teşkil eden ideal tipler arasında bulunmaktadır. Makalemizin mevzuunu teşkil eden bu üçüncü organizasyon şeklinin, yani müdahaleciliğin mahiyetini anlayabilmek için bu birbirine zıt iki sistemden hareket etmek lâzımdır. Bunların esaslarını kısaca şöyle çevreleyebiliriz :

Serbest, ferdiyetçi, kapitalist iktisat nizamından bahsolunduğu zaman, rasyonel bir ruhla hareket edilen, iş bölümüne dayanan mübadele ekonomisi anlaşılır. Bu ekonomi sistemi gayri mahdut şekilde hususi mülkiyet ve ferdi teşebbüs esasına dayanan, kâr gayesiyle hareket edilen, istihsal, istisalin cereyanı, büyüklüğü ve istikameti üzerinde ve böylece bütün milli ekonomi üzerinde, kârla şahsan ilgili müteşebbisin hâ-

kim olduğu bir sistemdir (cemiyetin ihtiyaçları dolayısıyla taayyün eder). İktisat, ferdin üstünde merkezi bir makamın sevk ve idaresine tabi değildir. Piyasa mekanizmasına, piyasada teşekkül eden fiyata göre cereyan eder. Münferit ferdi ekonomiler şahıs üstü normlarla bağlı değildir. Zamanımızda da tamamen doğru kabul edilebilecek olan Adolf Wagner'in kıstaslarına göre, bu iktisat sistemini tebarüz ettiren prensipleri şöyle sıralayabiliriz : Sevkedici prensip : Egoizm; muamelenin hukuki şekli : Mukavele; nazım rolünü oynayan hukuki prensip : Serbest rekabet ; istihsal, tedavül ve inkisamın tabi olduğu ekonomik kanun : Arz ve talep; eda ve mukabil edalar hususî karşılık mukabilindedir. Sombart'a göre, her iktisat sisteminin esaslı unsurları ruh (iktisadi düşünce), şekil (nizam) ve teknik'te kendini göstermektedir. Sombart kapitalizmi şu şekilde tayin ve tefrik etmektedir. Ruh bakımından kazanç prensibi, ferdi yetçilik, iktisadi rasyonalizm hâkimdir. Şekil bakımından serbest, hususî, aristokrat, tecezzi etmiş, piyasa nizamına dayanan mübadele ekonomisidir. Teknik bakımından ilmi, revolusyoner, gayri uzvidir. Aşağıdaki izahatımız için geniş anlamda iktisadi serbesti ve ferdiyetçi sevk ve idare prensibini tebarüz ettirmek kâfidir (Yani mukavele hürriyeti, mülkiyet hürriyeti, mülkiyetin istimali ve binaenaleyh kazanç hürriyeti).

Müşterek ekonomi, sosyalizm, kolektivism bunun karşısında mukabil kutbu teşkil eder. Bu sistem, hakiki iktisat nizamının, ilmi bir tetkike kâfi gelecek şekilde bu ideal tipe hiç bir zaman yaklaşmadığı ve münferit sosyalist ekollerin tasavvur ettikleri nizamlar ise birbirinden ehemmiyetli bir şekilde ayrıldıkları için tarifi zor bir iktisat sistemidir. Bununla beraber, sosyalizmin her nevinde, hiç olmazsa istihsal vasıtaları üzerinde müşterek mülkiyet esasına dayanan ve kolektivist istihsal, tedavül ve inkisam tarzları ile tefrik edilen bir iktisat sistemi caridir. İktisadi faaliyet (doğrudan doğruya) ihtiyaçların giderilmesi prensibine dayanmaktadır. Bu sistemde, kapitalist, kâr gayesine müteveccih müteşebbis insiyatifi kaybolmaktadır. Bunun ve piyasa mekanizmasının yerine, istihsalin istikamet ve büyüklüğünü ve onunla istihlâk imkânlarını tesbit eden umumi ve merkezi bir plân kaim olmaktadır. Bütün iktisat, ister merkezi, ister korporatif esasa dayansın, fertlerin üstünde, otoriter kaidelere bağlanmaktadır. Adolf Wagner'in kıstaslarına göre, bu iktisat sisteminin mahiyetini tebarüz ettiren esaslı noktalar şunlardır : Sevkedici prensip : Umumun menfaati yahut umumun menfaatine göre tadil edilmiş şahsî menfaat, Muamelenin hukukî şekli : Statü veya otoriter talimat (emir, yasak, cebir); nazım rolünü oynayan hukukî prensip : Hükümetin arzusu ; eda ve mukabil edalar umumi karşılık mukabilindedir.

Sombart kendi düşünce tarzına göre şu vasıfları zikretmektedir : Ruh (iktisadi düşünce) bakımından ihtiyaçları giderme prensibi, rasyonalizm, tesanüt hâkimdir. Şekil (nizam) bakımından merkeziyet yahut ademi merkeziyet şeklinde, para iktisadı yahut aynı iktisat şeklinde, ivaz esasına dayanarak yahut komünist esaslara göre tanzim edilebilir. Teknik bakımından ilmi, terakkiper, ihtilâlcidir. Aşağıdaki izahatımız için bu iktisat sisteminde istihlal vasıtalarında müşterek mülkiyetin mevcudiyetini, iktisadın tamamen fert üstü kaidelere bağlı olduğunu ve plânlandığını tebarüz ettirmek kâfidir (istihlâkin serbest bırakılıp bırakılmaması büyük bir ehemmiyeti haiz değildir).

Daha başta söylediğimiz gibi, hususî iktisat ve müşterek iktisat, kapitalizm ve sosyalizm (Max Weber'in tabirince) ideal iktisat sistemleridir. Bunlar yeknesak, sırf fikir mahsulü ve hakikatte mevcut olmayan sistemlerdir. (Noyelle'in kısa bir zaman evvel intişar eden kitabının serlevhasında Utopie libérale, chimère socialiste' dir). Biri diğerinin anti-tezi olan bu iki sistemin ehemmiyeti ve ilmi değeri hakiki hayatla mukayese edilerek, hakiki iktisat nizamının mevkiini tayinde kolaylık temin etmesinden ileri gelmektedir : Bu sistemler muayyen bir yerin topoğrafik durumunu tayine yarıyan nirengi noktalarına benzetilebilir. Bir iktisadi nizam hakkında, iktisadi ve sosyal fayda ve mahzurları, maksada uygunluk ve adalet bakımından bir hüküm vermeğe yardım ederler. Filhakika zihnen elde edilen münferit unsurları ve ideal bir sistemi tetkik ve tahkik etmek, ekseriya gerçek bir iktisadi nizamın, çeşitli sistemlerden anorganik bir yığın halinde alınan insicamsız ana fikirlerini ve teşkilât unsurlarını tetkik etmekten daha kolaydır.

Her devrin iktisat nizamında, Sombart'ın tabiriyle her iktisat devrinde muhtelif iktisat sistemlerinin yapıcı unsurları yanyana ve birbirine girift olarak tatbik edilmektedir. İçinde yaşadığımız iktisat devrinde kapitalizm ve sosyalizm gibi ideal iktisat tiplerinin (hatta az miktarda diğer iktisat sistemlerinin) esaslı unsurlarını ihtiva ettiği nisbette karma bir sistem hâkim bulunmaktadır. Ancak karmanın şekli ve derecesi, daha açık bir ifade ile bir veya diğer kutuba olan mesafesi memleketten memlekete ve zamana göre değişmektedir. Kâh kapitalist unsurlar hâkimdir ve zamana damgasını vurur. Kâh idealist kapitalist sisteme yabancı ve müşterek iktisat sistemine uygun müdahalelerle kapitalizm frenlenir. Bu frenleme münferit hâdiselere veya daha geniş bir sahada tatbik edilebilir, kapitalizmin esaslı unsurlarının felce uğratılması şeklinde tezahür edebilir : Ferdin mülk edinme ve faaliyet serbestisi tahdit edilebilir. Fert üstü, tesanüt saiki ile ve camianın menfaatlerini teminat al-

tına almak maksadiyle, ferdiyetçiliğe karşı Üniversal - Kollektivist Dünya Görüşünün tesiri ile müdahale edilebilir. Devletin doğrudan doğruya veya dolayısıyla müdahalesiyle gerçekleşir.

Gerçek iktisadi nizam, hiç bir zaman bu iki kutubtan birisine, bir ütöpinin gerçek olmasından bahsettirebilecek derecede yaklaşmamıştır. Sosyalizm Sovyet Rusyada 1917'den bugüne kadar hiç bir zaman tam olarak gerçekleşmemiştir ve ilk Leninizmin, yeni ekonomi siyaseti devrinin ve Stalinizmin çeşitli görünüşü bolşevizmin ideal sosyalizm tipinden esaslı bir şekilde ayrıldığını ifade etmektedir. Diğer tarafta, liberalizmin en fazla hâkim olduğu ileri kapitalist devrinde, başka memleketlerden sarfınazar, bizzat 19 uncu Asrın yarısında İngilterede, devlet camiyi iktisadi faaliyetinde hiç bir zaman serbest bırakmamıştır : (Kelimenin geniş manasiyle) dış ticaret hiç bir zaman tamamen kendi haline bırakılmamıştır (laissez passer); ve içerde de (laissez faire!) devlet fertlerin iktisadi faaliyetine ve bu faaliyetlerden meydana gelen münasebetlere direkt veya endirekt müdahale etmiştir ; direkt : Fabrika kanununun hükümleri ile, vergi siyaseti ile, para ve merkez bankası politikası ile; endirekt : Korporatif birliklere, sendikalara ve iş veren birliklerine ve bu suretle iş mukavelesi ve iş piyasasına yapılan müdahalelere müsamaha etmek veya hatta teşvik etmek suretiyle müdahale etmiştir. Bunlar doktrinal liberal devletin mevcudiyeti için zarurî asgarî müdahalenin fevkinde yapılan müdahalelere bir misal olarak zikredilmiştir.

Görülüyor ki asıl olan müdahale değildir. - Müdahale her devirde mevcuttur. - Hatta diğer unsurların yanında, müdahalenin iktisadi ve siyasi lüzumu ve ideolojik sebeplerinden ziyade ölçüsü, istikameti, metotları iktisat devrinin katî mahiyetini tayin eder. Hakikaten, bugün şahidi olduğumuz iktisadi ve siyasi bünye tahavvülâtının bir anda kendini gösterdiğini ve kısmen amillerinin 20 seneden beri fasılasız bir şekilde devam eden ve bilhassa son senelerde hızını arttıran devlet müdahaleciliğinde mündemîç bulunduğunu söylemek mübalağalı sayılmaz. Müdahalenin vüs'ati, Merkantilizm devrinde, ancien régime'den beri hiç bir zaman bu dereceye varmadı.

Bu izahatımızla müdahale ve müdahaleciliğin ne olduğunu bir dereceye kadar anlatmaya çalıştık. Fakat bu, müdahaleciliğin mahiyetini kavramak ve hudutlarını tesbit etmek için kâfi değildir. Bahusus müdahaleciliğin pek çok çeşitleri vardır. Ne gibi çeşitli ve gerçek şartlar ve hangi maksatlarla müdahaleciliğe müracaat edildiği düşünülürse, buna şaşmamak lâzımdır: Himayecilik zayıfların ve tehlikeye maruz bulunan-

ların himayesini, kuvvetlilerin zayıflatılmasını, sosyal müsavata istihdaf eder. Umumi olarak : İktisadi ve iktisat üstü, ekonomik ve siyasi, rasyonel ve emosyonel maksatlarla ; gerçekte : Milli benliği muhafaza, milli durumun kuvvetlendirilmesi ve dış memleketlerin zayıflatılması, bir harp icaresinin iktisadi cephesini teminat altına almak, harbin tesirlerini bertaraf etmek, gelecek harbe hazırlanmak, konjonktür hareketlerine müessir olmak ilh. gayelerle tatbik edilir. Bu gayelere uygun olarak müdahalecilik nizamını ifade eden muhtelif tâbirlerle mastlanmaktadır. Ben bunların sadece bazılarını ele alacağım. Bunlara müdahaleciliğin çok kuvvetli olduğu devirlerden bir kaçının tabirlerini bir fikir vermiş olmak için ilave edeyim (bunlardan bazıları için, kelimenin gerçek manasıyla bir devirden bahsedilip edilmeyeceğine bu gün karar vermek ve bu yazıda araştırmak doğru olmaz)

Bağlı ekonomi, kazanca müteveccih bağlı iktisat, kontrol edilen iktisat, teşkilâtlanmış iktisat, diriye iktisat, diriye hürriyet, müdahalecilik, idareli ekonomi, dirijizm, reglamantarizm, (kelimenin dar ve geniş anlamında) himayecilik, teşkilâtlanmış kapitalizm, yeni kapitalizm, kapitalist plânlı ekonomi, sosyal kapitalizm, sosyal liberalizm, sosyal reformizm, kürsü sosyalizmi, sosyal iş sistemi, solidarizm, sosyal radikalizm, iktisadi demokrasi, social control of business, devletçilik, korporativizm - merkantilizm, yeni merkantilizm, harp sosyalizmi, geç kapitalizm, faşizm, nasyonal sosyalizm, Roosevelt denemesi.

Bu tabirlerin lügat manalarından, burada izah edeceğimiz teşkilâta hâkim olan prensip ve buna uygun olarak iktisat nizamı hakkında bir fikir edinmek kabildir. (fakat hepsinde değil. Zira bu tabirlerin bazıları renksizdir veya meselenin esası ile bir alakası bulunmayan zahiri sebeblerle ortaya atılmıştır. Meselâ kürsü sosyalizmi veya radikal sosyalizm gibi. Diğer bazıları yine aynı sebeblerle büyük bir şey ifade etmediklerinden tarafımdan kasden zikredilmemiştir. Meselâ Dünya Harbinden kısa bir zaman sonra moda haline gelen millileştirme kelimesi gibi). Ekseri tabirler bir veya diğer saika, sistemin esasını teşkil eden unsurlardan birisine uymaktadır. Bundan dolayı hiç birisi tamamen tatmin edici değildir.

İlk olarak : Müdahalecilik (müdahalecilikten bu makale çerçevesi dahilinde daima devletin müdahalesi kastedilmektedir). Bu tabir mükerrer ve devamlı müdahaleyi ifade etmektedir (müdahaleciliğin mukabili imsak). Neye müdahale? Fransız ihtilâlinde beri (İnsan ve vatan-daş beyannamesinin ikinci maddesi), ekseri Avrupa memleketlerinde

19 uncu Asırda liberalizmin zaferinden beri hususî mülkiyet ve iktisadi hürriyetin devlet ve cemiyetin iktisadi esasını teşkil ettiği düşünülecek olursa, müessir bir müdahalenin, “control of the heart of the contract”, bir “control of matters incidental to the contract” ın, J. M. Clark’ın tabiriyle, fertlerin yukarıda zikredilen ekonomik ana haklarına ve bundan meydana gelen münasebetlere, şahısların iktisadi faaliyetinde birbirlerine karşı hak ve vecibelerine müdahaleyi ifade etmesi lâzımdır.

İkinci olarak : Bağlı, tanzim edilmiş iktisat. Bununla talimat ve nizamname ile müdahalecilik, kanunlarla ve idari kararlarla iktisadi hürriyetin (kelimenin geniş manasıyla) tahdid, hürriyetin bağlanması ifade edilir. Bu tahdit nereye kadar gidebilir? Sosyalist bir iktisat da bağlı bir ekonomi değil midir? Bu sebeble “bağlı kazanç ekonomisi” daha kesin bir tabirdir. Çünkü müdahalenin hududunu daha bariz olarak göstermektedir. Bu nizamı hakim olan prensip bakımından, iktisat, asıl karakter ve esasını : rantabilite esasına göre idare edilen iktisat sistemini esas itibariyle muhafaza etmek üzere bağlanmaktadır.

Aynı istikamette başka saikleri de aydınlatan diğer bir tabir : İdareli, güdümlü ekonomi “Leitregelung” (v. Gottl-Ottlilienfeld). Müdahalecilik, liberal sistemde esas itibariyle kendi kendine işleyen, daha kati bir ifade ile hususî müteşebbisin insiyatifine bırakılan iktisada muayyen bir istikamet vermek, onu nizamlarla sevk ve idare etmek gayesini güder. “İstikamet” ve “sevk ve idare etme” genişletilebilen mefhumlardır. Hakikaten bu gün müdahalenin her şeklinde yeni gayeler ortaya atıldığı, binaenaleyh hakikaten dirije edildiği ve bu hedefe ulaştırılan yolda yürünmesinin kati emirlerle istendiği haller gösterilebilir ; meselâ eğer devletin şimdiye kadar memlekette istihsal edilmeyen malları veya bunların ersatz’larını imâl etmek için müteşebbis veya müteşebbis birliğini teşvik etmesi veya aksine olarak müteşebbise, teşebbüste yeni yatırımlarda bulunmayı veya yeni teşebbüsler kurmayı yasak etmesi gibi. Fakat kaideten, hiç olmazsa yakın bir zamana kadar “idare”, “sevk etme” kelime manasıyla alınmıyordu. Hakikaten ithalat ve ihracat yasakları, kontenjan, himayeci gümrükler, her nevi sübvansiyonlar ve yeni olarak artan bir şekilde, kredi ve para siyaseti tedbirleri ile millet ekonomisi muayyen istikametlere sevk ve idare edilmekte, bütün iktisat şubeleri himaye, teşvik veya ihmal edilmektedir. Fakat bununla ferdin faaliyeti doğrudan doğruya dirije edilmemektedir. İktisadi faaliyette bulunan şahıs, bu faaliyetlerinde muayyen kaidelere riayete icbar edilmektedir. Bunun dışında esas itibariyle serbest bırakılan insiyatifini istediği gibi kullanabilmektedir. Fakat serbest bir saha dahilinde değil müdahale ile tah-

dit edilmiş, müdahalenin meydana getirdiği bir saha içinde. Böylece ferdi inisiyatif himaye edilir, teşvik edilir veya frenlenir. Fakat hiç bir zaman sosyalizmde olduğu gibi tamamen bertaraf edilmez. Yâni dirije bir hürriyet vardır.

İngilizceden alınan “kontrol edilen iktisat” : Social control of business tabiri fransızca économie dirigée tabirinden daha vazıhtır; Zira ancak mevcut olan bir şey kontrol edilebilir. Binaenaleyh, serbest teşebbüs ve istihsal vasıtaları üzerinde tasarruf hürriyeti iktisadın esası olarak kalmaktadır. Bu İngiliz tâbiri aynı zamanda, diğer bir kaç tâbirde olduğu gibi, saikleri müdahaleciliğin ideolojik esbabını da ifade etmektedir. Meselâ sosyal politikaya önem veren liberalizm, sosyal liberalizm, solidarizm, himayecilik gibi. Bunlarda iki saik vazih olarak belli olmaktadır : Birbirinden kesin olarak ayrılması her zaman mümkün olmamakla beraber, ayrı tutulması lâzım gelen sosyal ve milli saik gibi.

Diğer iki tabir : Devletçilik ve korporativizmdir. Bu iki tabirden (bunların birincisi bir çok manalarda kullanılmaktadır) müdahaleciliğin iki ayrı metodu tebarüz ettirilmektedir : Devletin doğrudan doğruya veya dolayısıyla müdahalesi. Korporativizm’de - bunu müdafaa edenlerin bir çoğunun ifadesine aykırı olarak - esas itibarıyla devlet müdahaleciliğinin bir metodundan (maksada uygun olup olmadığı izahımız dışında kalmaktadır) başka bir şey değildir. Zira korporatif bir rejimde korporasyonu devlet tayin eder, korporasyonların vazife ve haklarını devlet tesbit eder. Münferit korporasyonlar arasındaki münasebetleri tanzim eder ve aralarındaki ihtilâfları doğrudan doğruya nihai olarak devlet halleder. Korporativizm’in çok geniş bir müdahalecilik olduğu aşikârdır. Şu farkla ki, devletle iktisadi faaliyette bulunan fert arasına birlikler girmektedir (bu arada korporativistlerin devleti, devletin vazifelerini ve fertlerin devletle münasebetlerini başka türlü tanzim etmeleri bu münasebette büyük bir rol oynamaz. Kaldı ki, korporativizm’in ilk defa tatbik mevkiine konulduğu İtalyan Faşizm’inde devletin dolayısıyla müdahale metodunun yanında doğrudan doğruya müdahalesine de kâfi yer bırakıldığı zikre değer. Bu, sadece Carta del Lavoro’nun 9 uncu maddesinde vazih olarak ifade edilmekle kalmamış, Mussolini’nin aldığı bir çok tedbirlerde (meselâ bankaların devletleştirilmesi, döviz muamelelerinin devletçe tanzimi, devalüasyon ilh gibi), İtalyanın kendi kendine yeterliğini temin maksadiyle Mussolini tarafından plânlaşdırılan tedbirlerde (milli müdafaa için mühim olan sanayiın devletleştirilmesi hakkında 1936 Martındaki izahat) kendini göstermiştir.

Son bir evsaf. Müdahalecilikten bahsolunduğu zaman, bir tabiat afeti ve harp gibi fevkalade zaruret hallerinde mutata olan müdahaleden ziyade, muntazam, devamlı, ana prensipleri belli bir müdahale anlaşılır. Böyle bir müdahalede, münferit tedbirlerin karşılıklı olarak birbirini refetmemesi gerekir. Bunlar inceden inceye düşünülerek, yakın, uzak tesirleri araştırılarak, asgari zahmet prensibine göre tanzim edilerek, esaslı bir sistem içinde inşa, plânlı bir şekilde tesbit ve tatbik edilmesi lâzımdır. Bundan dolayı müdahalecilik bir plânlı ekonomi midir? Bu suali cevaplandırabilmek için, plânlı ekonominin ve onun esaslı vasıtalarının, iktisat plânının ifade ettiği manayı bilmek lâzımdır. Bu cazip, fakat verimli olmıyan, kaldı ki, bu makalenin çerçevesi dışında kalan bir vazifedir. Zira, harp içinde ve harbi müteakip meydana gelen ve 1929 Dünya İktisat Krizinde tekrar ortaya çıkan bu tabir (parola) antikapitalist ideojilerce, ileri kapitalizm kelimesi ile ifade edilen, plânsız, anarşik, karışık iktisat sisteminin topallıyan bir antitezi olarak ifade edilmiştir. Bu kelime muhteva bakımından o kadar gayri mütecanistir ki (Sovyet hükümetinin 5 senelik plânı ve Adolf Hitlerin dört senelik plânı düşünölsün!), müttehit bir mana ifade ettiğinden bile şüphe edilir. Bahusus plânlı ekonomide umumî olarak anlaşılması lâzım gelen manayı, muayyen bir anda bu siyasi tabirden gerçek olarak anlaşılman manayı tefrik etmek icabeder. Bu anlamda plânlı ekonomi, Garbi Avrupa'da yerden mantar biter gibi meydana gelen plânların (meselâ Medrik de Mans'm iş plânı, İsviçre V. P. O. D. nin plânı, muhtelif ingiliz ve fransız plânları veya buna benzer teklifleri) gösterdiği gibi, millet ekonomisinin büyük ve mühim sektörlerine sosyalist bir mahiyet vermek istiyen (harbi takip eden ilk senelerdeki millileştirme ile müşabehet) müdahalecilik istikametine, yani geniş ve kuvvetli sosyalizan bir müdahalecilik yolunda bulunmaktadır. Müdahaleciliğın bu derece ileri gitmesine lüzum yoktur. Burada kabul ettiğimiz tarife göre müdahalecilik bu kadar ileri gitmiyebilir ki, bu bir farktır. Diğer bir fark da şundan ileri gelmektedir : Bir iktisat plânı - bizzat kelimenin ifade ettiği gibi - bütün millet ekonomisine ve onun bütün dallarına önceden tesbit edilmiş, kati kaideler vazeder. Mümkün mertebe teferruatına kadar fiili rakamlar tesbit eder. Buna mukabil, müdahalecilik, daima umumî olarak tarif edilen gayelerin (meselâ gelirin teminat altına alınması, muayyen bir gurubun veya iktisat şubesinin ve mensuplarının himayesi, muayyen kollektif ihtiyaçların tatmini ilh. gibi) takip etmeğe münhasır kalmak mecburiyetindedir. Bu hedeflere ulaştıran tedbirlere gelince, bunlar iktisadi ve sosyal rakamların değişmesiyle tahavvöl ederler. Bununla beraber, ikisinde de müşterek olan nokta, gayesi malum ve binaenaleyh programlı, alınan

her tedbirin doğrudan doğruya ve dolayısıyla tesirlerini ölçen bir hattı harekete istinat etmiş olmalarıdır : Bu vasıfları haiz olmıyan, birbirine mani olan, hatta birbirini izale eden sadece bağlıyan, fakat tesirsiz kalan, binaenaleyh sadece zarar veren tedbirlerden ibaret bir müdahaleciliğe devam etmek doğru olmadığı gibi, mümkün de değildir. Son yirmi senenin milli ve beynelmilel iktisadını bilen kimseler, bu vasıf zikredildiği zaman gülümsüyeceklerdir. Fakat müdahaleciliğin bir ideal iktisat sistemi olarak ifade edilebilmesi, tatbikatta tatmin edici bir şekilde işliyebilmesi için, yukarıda zikredilen prensibe hiç olmazsa biraz yaklaşmanın büyük bir ehemmiyeti vardır. Zira kaidersiz tanzim işi kendi kendine bir tezat teşkil eder.

Buraya kadar söylenenleri toparlıyacak olursam, müdahalecilik, kapitalist teşkilâtın iktisadın azami verim kabiliyetini muhafaza ettiği, fakat devletin lakayt kalamıyacağı bazı âme menfaatlerini tatmin edemediği düşüncesine, kanaatine, bilgisine dayanan bir iktisat nizamıdır. Bundan dolayı bir taraftan teşkilât bakımından istihsal vasıtalarında bile hususî mülkiyete ve iktisadi hürriyete dayanan, teşebbüsün neticesinden şahsen menfaattar bulunan hususî müteşebbislerin insiyatifi ile sevk ve idare edilen, fakat diğer taraftan, saf kapitalist sistemde tamamen veya kâfi miktarda temin edilemiyen şahıs üstü, umumi kültürel, sosyal ve millî menfaatleri temin etmek maksadiyle tamamlayıcı bir teşkilât unsuru olarak devlet müdahalesini gösteren bir iktisat nizamı : Devlet plânlı ve programlı bir şekilde yardım, himaye ve teşvik etmek ve iktisadî faaliyette bulunan fertleri sevk ve idare etmek, bizzat faaliyette bulunmak suretiyle müdahale eder; talep eder veya yasak vazeder ; emmeder, zorlar, tahrik ve teşvik eder ; esas itibariyle ferdiyetçi sahada dahilinde muayyen umumî prensipleri gerçekleştirir; kapitalizmin, hususî mülkiyet ve iktisadi hürriyet gibi esas unsurlarını tahdit eder. Fakat bu tahdidat piyasa mekanizmasını iktisadî faaliyetin nazımını olarak bertaraf edecek, esaslı ve şumullü bir şekilde mani olacak derecede olmaz. Böylece müdahaleciliğin iki tipe, kapitalizm ve sosyalizme karşı hududu ve mahiyet farkı tesbit edilmiş olmaktadır. Kapitalizme mukabil : Doktrinel liberalizm tarafından müsaade edilen asgari haddin üstünde müdahale (müfrit liberalizm bile bu şekilde asgari bir müdahale tanımaktadır. Misal olarak insan ve vatandaş hakları beyannamesinin 17 inci maddesine ve Adam Smith'in meşhur cümlesi : Defence is of much more importance than opulence 'ne işaret edilebilir). Sosyalizme karşı : Esas itibariyle istihsal vasıtaları üzerinde hususî mülkiyetin (hiç değilse istihsalın büyük sektörlerinde), hususî müteşebbis insiyatifinin,

piyasa mekanizmasının muhafazası. Bunun hududunun değişik olduğunu zikre lüzum yoktur : Mutedil bir müdahalecilik daha fazla kapitalist, çok ileri bir müdahalecilik ise daha fazla sosyalist mahiyet arzeder.

Müdahaleciliğe bu şekilde olması lâzım gelen, ideal tipte bir iktisat sistemi nazarı ile bakılabilir. Niçin olması lâzım gelen ve mevcut olmayan, niçin Sombart anlamında bir iktisat sistemi? Niçin devrimizin hakiki bir iktisat sistemi değil de, ideal tipte bir sistem, Neden François Quesney'in anlamında mutadis mutandis hakikaten mevcut bir ordre positif değil de, ulaşılması lâzım gelen bir ordre naturel? İşte çifte cevap bekliyen ikili bir sual. İlk olarak müdahaleciliğin neden olması lâzım gelen, ulaşılmağa çalışılan, lüzumlu bir sistem olduğunun isbatı, yani müdahaleciliğe taraftar olanların gösterdikleri delillerin teşhiri. İkinci olarak, yukarıda behrtilen ideal tipte müdahalecilikten, gerçek müdahaleciliğin ayrıldığı noktaların gösterilmesi. Bunları bu makalede tam olarak izah etmeğe imkân yoktur. Burada ancak az veya çok keyfi olarak ele alınan bazı problemler ve deliller izah edilebilir.

Müdahaleciliğin lüzumunu müdafaa etmek için, esas itibariyle 19 uncu ve 20 inci asırda millî ekonominin bilfiil tekâmülünün ışığında liberal ekonomi ilminin tenkidi tetkikinden çıkarılan şu deliller ileri sürülmektedir : Liberalizm, mutlak surette serbest bir iktisada, hudutsuz ferdi rekabet içinde, iktisadi faaliyetin veriminin azami hadde erişeceğini öğretir. Burada cemiyet ve ferdin ferdiyeci anlayışına uygun olarak, cemiyetin geliri, ferdi gelirlerin toplamı olarak mütalea olunmaktadır. İşte müdahalecilerin tenkidi bununla başlar.

Bir defa serbest rekabetin optimal verimi temini için, nazari olarak lâzım gelen şartların hepsi hakiki hayatta yerine getirilememektedir. Her şeyden evvel : İktisadi faaliyette bulunan bütün fertlerin doktrinde iddia edilen (ve doktrinde yerine getirilen) müsavatsızlık yerine, gerçek hayatta geniş bir müsavatsızlık mevcuttur: Kabiliyetlerde, karakterde, dış dünyaya karşı tavır ve hareketlerde müsavatsızlık (doktrin umumî olarak şunu öğretir : "İnsan ividir", şunu şart koşar: "İnsan kuvvetlidir". Diğer evsafa olduğu gibi bu da insandan insana farklıdır), servette ve buna bağlı imkân'arda müsavatsızlık (miras hukuku), talihte müsavatsızlık (Keynes haklı olarak "kabiliyet ve talihi" muvaffakiyetin sebebi olarak görmektedir). Kaldı ki ileri kapitalizmde meydana gelen ve daima kuvvet bulan inhisarlar serbest rekabeti ve serbest rekabetin müsait tesirlerini tahdit ederler ve inhisarcıya muazzam faydalar sağlarlar. Burada sadece bizatihi monopollerin (tabii ve sosyal) imti-

yazlı mevkiler temin etmediğini düşünmek lâzımdır: Modern istihsal tekniği, bazı istihsal sahalarında muazzam sermayeye dayanan öyle büyük teşebbüsler meydana getirmektedir ki, istihsal vasıtalarının nedreti ve talebin mahdut oluşu muvacehesinde inhisar kurmasalar bile aynı derecede rekabetin meydana gelmesini imkânsız kılmaktadır (v. Zwiedineck Südenhorst).

Saniyen, kısmen buraya kadar verilen izahata bağlı olarak, bütün bir milletin refahının, fertlerin hepsinin refahlarının toplamına müsavî addolunamayacağı, diğer bir tabirle milli gelirin büyüklüğü değil, onurlu tevzi şeklinin mühim olduğu ileri sürülmektedir. Bir tarafta kısmen olsa bile zayıfların, talihsizlerin, çalışmayacak durumda olanların kütle halinde sefaleti, diğer tarafta kuvvetlilerin, kabiliyetlilerin, muvaffak olanların muazzam gelirleri karşısında, azami bir milli gelir elde edilmesi neye yarar? Bu azami milli gelire, daha düşük, fakat açlıktan ölen kimse- nin bulunmadığı bir optimum gelir müraccahtır. Yâni ekonomik verimin yanında sosyal adaletin de gözetilmesi lâzımdır. Bunu temin eden devlettir. Devlet, bütün halk tabakalarının hayat seviyelerinin muayyen bir derecenin altına düşmesi cemiyet bakımından bir zarar, bir sosyal tehlike olarak tanımakta ve benliğini muhafaza saiki ile müdahale etmek mecburiyetini duymaktadır.

Üçüncü bir delil. İktisadi liberalizm, devletin müdahale ile bir şey yapamayacağını, kapitalist iktisat sisteminin merkezi bir plânı bulunmakla beraber, piyasa mekanizması sayesinde iktisadi muvazenenin her hangi bir suretle bozulması halinde muvazenenin otomatik olarak yeniden teessüs edeceğini, binaenaleyh serbest rekabet rejimi dahilinde uzun bir devre zarfında işsizlik mevcut olmayacağını iddia eder. Her hangi bir sebeple - sebebler, devamlı piyasa arızaları, bünye tahavvülleri ile dinamik olarak geniş bir iktisat içinde pek çoktur - bir iktisat şubesinde istihsal daralırsa, işçiler boş kalır, ücretler düşer. Bu düşme öyle bir seviyeye kadar devam eder ki, emtia arzı tekrar artmağa başlar. Bunun neticesinde boş kalan işçiler, başka iktisat şubelerinde iş bulamamışlarsa, tekrar istihdam edilir, işsizlik kaybolur. Fakat eğer devlet müdahale ederse ve işsizleri himaye eder veya munzam iş yaratırsa, iş piyasasında hiç veya aynı derecede bir tazyik meydana gelmiyeceğinden, ücretler (ve fiyatlar) aynı derecede düşmez ve işsizlik devamlı bir tezahür halini alır. Buna karşı ne denilebilir? Esasen bu deliller zorlayıcı mahiyette değildirler. Ben sadece iş piyasasının az elastiki olduğunu hatırlatmak isterim. (diğer bazı piyasalar da böyledir). Fakat asıl ehemmiyetli nokta, böyle bir otomatik muvazenenin kuvvetli sarsıntılar, fedakârlıklar muka-

bilinde elde edilebileceği ve zamana muhtaç olduğu, bu zaman zarfında işçilerin ve ailelerin sefalet içine terk edilmesi hususudur. Doktriner liberalizmin iddiası doğru olabilir. Fakat bu iddia “uzun devre” şartına bağlanmakta, “arada geçen zaman ” ihmal edilmekte ve insanların sadece bu zaman içinde yaşadıkları, uzun devre içinde öldükleri nazara alınmamaktadır (Keynes).

Dördüncü bir delil. Liberal-ferdiyetçi anlayışa göre, iktisadi faaliyet şahsi menfaatlerine göre hareket eden fertler arasındaki serbest rekabete dayanmaktadır. Kâr elde etmek arzusu ferdin faaliyetini idare eder. Muvaffakiyet halinde kâr elde eder. Yalnız başına rizikoya katlanır. Mesul odur. Muvaffakiyetsizlik halinde zararı çeker : Ferdin işe girişme, ferdi kazanç, ferdi mesuliyet. Bu hal, liberalizmin ilk inkişaf devirlerinde olduğu gibi, küçük işlerde esas itibariyle doğru olabilir. Fakat bu gün bazı iktisat sahalarında büyük sermaye temerküzünün meydana geldiği zamanımızda doğru değildir. Hesapların yanlış çıkması, muvaffakiyetsizlik bu durumda sadece netice ile doğrudan doğruya menfaatlar bulunan müteşebbisi değil, dolayısıyla çok geniş bir kütleyi, mesuliyet taşımayan insan topluluğunu müteessir eder : İşçiler, müstahdemler, alacaklılar, mal gönderenler, müşteriler ilh.. Bu şartlar altında bir kriz halinde devlet yardımının talep edilmesi tabiidir. Âmme menfaatini korumakla mükellef olan devlet, zarar görenlerin akibetine bigâne kalmaz. Kaldı ki mevzu bahis teşebbüslerin devamı âmme menfaati icabı olabilir (bu yüzden zararın cemiyete mal edilmesini müdafaa etmeye lüzum bulunmadığı meydandadır. Bununla bir rizikosuz kapitalizm meydana gelirdi ki - bir nevi contradictio in adjecto)

Çok eksik bulunduğu bence malum olan bu izahattan, devlet için sosyal gayelerin gerçekleştirilmesi amacı ile, millet ekonomisinin yekûn veriminin milli gelirin azalması pahasına da olsa, müdahale lüzumu hasıl olmaktadır. Kaldı ki bu azalmanın her zaman meydana gelmesi de şart değildir. Bir defa müdahale neticesinde kapitalist nizam içinde çok aşırı rekabet yüzünden meydana gelen ve yekûn milli verimi azaltabilecek olan lüzumsuz masraflar kaldırılır veya azaltılabilirse (buna dair Walther Rathenau'nun heyecanlı izahları okunsun! Müşteri cebinde ne kadar ifrata gidildiği düşünülün!), müdahale ile bu gibi ve kapitalizmde mevcudiyeti zarurî olmayan ifrata gidilmesinin önüne geçilebilir. Ve neticede sosyal hasıla azalmaz artar. Bu gibi hallerde müdahale iktisadi olarak da haklıdır. İkinci nokta, yani devletin, hususi şahıslar tarafından serbest rekabete mani olunması yüzünden meydana gelecek zararlı neticelerle mücadele etmek gayesiyle inhisarcı durumlara müdahale

etmesi pratik bakımdan daha mühimdir : Böyle bir müdahale iktisadi rasyo bakımından haklıdır. Zira inhisarcının fiyatları yükseltmek ve istih-sali daraltmak suretiyle takip ettiği piyasa siyaseti, gayrı rasyonel çalış-an teşebbüslerin ve işletmelerin saf harici çıkmasına mani olmaları şeklindeki istihsal politikaları yekûn iktisada zarar verebilir.

Duruma göre iktisadi rasyo bakımından istihsal ve ihtiyaçların kar-şılanması keyfiyeti, bir elde bulunduğu ve muhtelif müstahsillerin reka-betine terk edilmediği zaman teminat altına alınmış olabilir (Fakat bu-rada da malların ve hizmetlerin ikame edilebilmeleri nisbetinde muay-yen bir derecede rekabet meydana geleceğine işaret etmek lâzımdır). Meselâ demiryollarında, havagazı, su elektrik ilh. durum böyledir. İnhi-sar rasyonel olarak lâzımsa, fakat bunun hususî şahıslara bırakılması tehlikeli ise, devlet müdahalesi zaruridir. Ya devlet mevzuubahs inhisarı üzerine alır (âmme teşebbüsü) veya hususî şahıslara bırakarak kontrol eder (ikisi arasında muhtelit teşebbüs tesis olunabilir). Çok defa bu gibi hallerde sadece pür ekonomik menfaatler değil, bilâkis, kültürel, siyasi millî ve mahalli ilh. menfaatler müteessir olur. Bu menfaatlerin korun-ması için, kültürel, siyasi, millî mülâhazalar gibi iktisadi olmıyan sebeb-lerle iktisadi rasyoya aykırı müdahaleler zaruri olabilir.. Böylece şu cüm-le ile ifade edebileceğimiz sonuncu delil ileri sürülmektedir : Kollektif ihtiyaçların tatmini kaideten devlet faaliyeti dışında düşünülemez. Bu-rada yekûn milli hasıla azalsa bile devlet müdahale etmeğe mecburdur (bunu izah etmek için Adam Smith'in cümlesini tekrarlamak kâfidir : Defence is of much more importance than opulence). Diğer bir mülaha-za : İktisadi rasyonalizasyon prensibine aykırı olan bir müdahalecilikte iktisadın yekûn hasılasının azalacağını itiraf etmek lâzımdır. Fakat diğer taraftan dokunulmadan kalan veya üzerinde müsbet tesir meydana ge-tirilen diğer unsurlar müsbet bir şekilde inkişaf ederse, hasılanın azalma-sı muayyen bir dereceye kadar, hatta fazlasıyla telafi edilmiş olabilir. (bunun için 19 uncu Asırdan pek çok misaller verilebilir). Bu gibi mü-sait hallerde hasılanın düşmesi değil, artmasının yavaşlaması müşahede edilir.

Yukarıda esas itibariyle dahili iktisat münasebetlerine müdahale lehine olan deliller anlatıldı. Esas itibariyle sosyal deliller. Fakat iktisadi muameleler sadece memleket dahilinde cereyan etmez. Aynı zamanda dış memleketlerle de münasebetler vardır. Ve fertler, bütün gruplar ve iktisat şubeleri vaziyete göre dış memleketlerin müdahaleleri ile zor duruma düşebilirler. Burada da devletin himayesi istenir. Vakıa doktri-ner liberalizm, memleketler ve milletler arasındaki iktisadi münasebet-

lerde her türlü müdahalenin, yani himaye tedbirlerinin fena olduğunu öğretir. Ricardo tarafından milletler arası ticaretin mutlak suette serbest bırakılması lehine ileri sürülen tamamen iktisadi deliller bu güne kadar cerhedilememiştir. Ancak bu suretle Dünya iktisadında azami verim elde edilir ve beynelmilel mübadeleye iştirâk eden memleketlerden her biri ihtiyaçlarını azami şekilde temin eder. Bununla beraber bizzat serbest ticaret taraftarları bile hiç olmazsa iki halde müdahalenin serbest ticaretle telif edebileceğini izah etmek zorunda kalmışlardır: Dış memleketlerin geçici üstünlüklerine karşı yerli iktisat şubelerinin muvakkaten himayesi gayesi ile geçici zaruret hali gümrükleri ve hali inkişafta olan yerli sanayi rekabet kabiliyetini ihraz edene kadar geçici olarak himayesi maksadiyle geçici terbiyevi gümrükler (her iki halde de, hatta geçici mukabele bilmişil gümrüklerinde "geçicilik" üzerinde durulur, fakat bu geçicilik zaman bakımından gayri muayyendir ve uzatılabilir. Bu elastikiyet dolayısıyla her üç gümrük nevi serbest ticaret sistemine açıktan açığa bir tezat teşkil eder).

Fakat dış ticaret sahasında da (kelimenin geniş anlamında) bundan daha ileri devlet müdahalesi istenir ve tatbik edilir. İktisadi değil, bilakis esas itibariyle iktisat dışı, siyasi, millî, sosyal amiller (evvelce de zikrettiğimiz gibi millî ve sosyal amiller birbirine bağlıdır ve kati olarak ayrılmaları mümkün değildir). Nüfus politikası bakımından muayyen iktisat şubelerinin bekasının lüzumu (meselâ ziraat), muayyen millî hususiyetlerin muhafazası lüzumu (çok ileri bir beynelmilel iş bölümü bu hususiyetlerin kaybına sebep olabilir), bilhassa millî müdafaa icapları (dahili ihtiyaçların giderilmesi ve hususiyetle askeri teçhizat için lüzumlu bütün iktisat şubelerini himaye) gibi sebepler ileri sürülmektedir. Diğer bir, tamamen millî, antiliberal muhitten neşet eden (kısmen liberaller tarafından, meselâ Röpke tarafından kabul edilen), çok evvel Friedrich List tarafından temas edilen sebep: Serbest ticaret hali hazrın menfaatlerini en iyi bir şekilde temin eder. Fakat uzak bir geleneğin menfaatlerini ihmal eder. Fertler hali hazıda yaşarlar, millet devamlıdır. Ve bir milletin ve onun menfaatlerinin ferde tekaddüm etmesi, devletin müdahalesi ile bir zümreye veya bir nesile millî menfaatler, gelecek nesillerin menfaatleri lehine (Kretschmar) fedakâlık tahmil etmesini haklı gösterir, hatta ister. Ekonomik rasyo ve millî gayeler arasında hiç bir esaslî tezatın bulunmaması lâzım geldiği husus, esaslî, fakat ekseriya dikkat edilmeyen bir kaidedir: İktisadi liberalizm metodu ile de geniş millî gayeler elde edilebilir. Buna misal olarak 19 uncu Asrın ikinci yarısında İngiltere gösterilebilir.

Elhasıl müdahalecilik, bir millet dahilindeki ve beynelmilel mübadelede iç ve dış rekabete mani olmak için, münferit hallerde iktisadi rasyo mülahazasıyla, fakat ekseri hallerde iktisat dışı, iktisadın üstünde, sosyal, kültürel, milli düşüncelerle talep ve tatbik edilir.

Nerede ve nasıl, yani hangi sahada ve hangi vasıtalarla müdahale edilmesi lâzım geldiği ve müdahale edildiği, burada izah edilmeyecektir. Birinci sorunun cevabında iktisadi faaliyetin bütün şubelerini ve iktisat prosesinin bütün safhalarını, istihsal (bizzat istihsal tekniğini), tedavül, inkısam ve istihlâki ortaya koymak, ikincisinde bütün iktisat politikasını, ziraat, sanayi, ticaret, münakale, para, kredi, maliye ve sosyal siyaseti bütün yeni şekilleri ile tasvir etmek mecburi olurdu. Zira, daha evvel zikredildiği gibi, müdahalecilik son senelerde çok genişlemiştir. Münferit müdahale sahalarını ve vasıtalarını saymak bile sayfalarca yazı istiyecektir. Kaldı ki bu gün müdahale vasıtalarına zikredilenlerden başka, bir kaç sene evvel müdahale vasıtası olup olmadığı sorulabilen vasıtalar dahil edilmektedir. Meselâ para politikası (nitekim 1929 a kadar Röpke bunu hariç tutmuştur). Bu gün bir çok memleketlerde, Frank'ın devalue edilmesinden sonra (1936) İsviçrede bile para manipülasyonunun tamamen iktisadi sebeplerle meydana geldiği, meselâ para değerinin düşürülmesinin milli ihracatı arttırmak, milli pazarları himaye etmek borçluların durumunu kolaylaştırmak, kısaca gümrükler, kontenjanlar, sübvensiyonlar ve müdahaleciliğin diğer vasıtaları gibi müsavi veya müşabih maksatlar için yapıldığı mesmen açıklanmıştır. Bundan dolayı bütün bu bizatihi iktisat politikası meselelerinin teknik bakımdan maksada uygunluğu, bir veya diğer müdahale metodunun ve vasıtasının maksada uygunsuzluğu meselelerini bir tarafa bırakıyorum : Meselâ gelirin teminat altına alınmasında fiyatların mı, yoksa gelirin mi müdahale mevzuu olarak seçilmesi, fiyatlara tesir edilmek istenildiği takdirde, doğrudan doğruya piyasa fiyat teşekkülüne müdahale edilip edilmemesi veya fiyat teşekkülünün unsurlarının, arz ve talebin münasip istikamette sevk ve idaresinin maksada daha uygun olup olmadığı, sübvensiyonun gümrüklere daha müreccah bulunup bulunmadığı ilh. meseleleri gibi. Bunlar hattı zatında pek mühim olan, müdahalenin muvaffakiyetinin hale göre doğru olarak haline bağlı bulunduğu, fakat etüdümüzün dışında kalan, iktisat siyasetinin tekniğini alakadar eden meselelerdir.

Yukarıda kısaca işaret ettiğim bir diğer müşahedeyi burada tekrar zikre değer buluyorum. Gayet, tabii ve bedihi olan, buna rağmen pratik hayatta ekseriya ehemmiyet verilmeyen ve belki de ehemmiyet ve-

riilmemesi yüzünden ekseriya zamanımızın müdahaleciliğini muvaffakiyetsizliğe uğratan bir müşahede (burada olması lâzım gelen ile olan arasında, müdahaleciliğin ideal sistemi ile hali hazır iktisaden fiili teşkilatı arasındaki uçurum ortaya çıkmaktadır). Aşağıdaki müşahede : Devletin ekonomik rasyonalizasyon prensibine uymıyan, ekonomik rasyoya aykırı müdahaleleri yekûn iktisadın zararına, daha açık bir ifade ile müdahaleden müteessir olanların zararına cereyan eder. Birine tanıyan imtiyaz diğeri için bir yükü ifade eder. Birinin himaye ve teşviki diğelerinin hesabına yapılır. Buna karşı Fransada Burbonların avdetinden sonra tuhaf bir doktrin ortaya atılmıştır aynı zamanda müdahale lehine bir ekonomik delil (şehir ve köyde milli emeği korumak)-. Bu teze göre bütün milli iktisat branşları dışarıya karşı mümkün mertebeye aynı şekilde himaye edilirse, dışarıya karşı bütün iç iktisada, birinin imtiyaza sahip olmasına, diğelerinin yük altına grmesine lüzum kalmaksızın fayda temin edebilir (himaye edilen menfaatler arasında tesanüt). Prens Bismark, o zamanki siyasi durum içinde bu fikri kabul ve 1878 de Alman Federal Hükûmetine yazdığı meşhur yazısında tekemmül ettirdi. Bundan sonraki devirlerde resmi beyanatlarında bu fikri müdafaa eden, onu iktisat politikalarının esası olarak kabul eden devlet adamlarını pek çoktur. Fakat buna rağmen veya bundan dolayı : Bir kısım halka veya iktisat şubesine ekonomik rasyoya aykırı olarak, devamlı surette sağlanan menfaatlerin daima diğelerinin veya bütün iktisadın zararına cereyan edeceğini, binaenaleyh himayenin bir imtiyaz teşkil ettiğine dikkat nazarı çekmek hoş olmıyan ve can sıkıcı bir vazifedir. Herkesi aynı zamanda ve müsavi olarak himaye ve teşvik etmek istemek, herkese imtiyaz tanımak demektir ki, bu mümkün değildir. Esaslı bir tefekkür hatasından başka bir şey değildir. Müdahale imtiyaz veya abes olmaktan birisini ifade eder (Röpke). Bu noktâ nazar ancak bilgisizlik veya demagojiye dayanarak müdafaa edilebilir.

İmtiyaz ile yük arasındaki bağılık cemiyetin muayyen bir grubu veya bir iktisat şubesinin, diğeri bir halk tabakasının durumunu düzelmek için sarfedilmesi gereken vasıtaları doğrudan doğruya kendi gelirlerinden emre amade kıldıkları zaman daha vazih bir şekilde anlaşılabilir. Fakat en karışık hallerde bil ebunu anlamak kolaydır. Meselâ ziraat gümrüklerle, kontenjanla, ithal yasakları ilh. ile himaye edildiği zaman, fiyat yükseldiğinden, zirai mahsul satın alan herkes, yani halkın en büyük kısmı bundan mutazarrır olur. Ücret haddine tesir eder. İhracat için çalışan sanayiğin istihsal masrafları yükselir, kârlarını ve ihracat kabiliyetlerini azaltır, duruma göre işsizlik tevhit eder, işiira kuvvetini

azaltır, tediye bilançosunu fenalaştırır ilh. Devlet ihracat sanayiine ihracat primi ita etmek suretiyle himaye ederse, bu dahili vergi mükelleyetlerine ve müstehliklere (bunlar arasında tabiatıyla çiftçilere) tesir eder. Çünkü devlet müdahale için lâzım gelen vasıtaları, vergileri, gümrükleri, devlet teşebbüslerinde istihsal edilen emtia ve hizmetlerin fiyatlarını arttırmak, hususi ihracat primi tevzû suretiyle temin etmek mecburiyetindedir. Bu durum, bilhassa en yeni müdahale gayesinde oldukça komplikedir. Buna rağmen anlaşılması zor değildir : Devletin aktif konjonktür siyaseti ile konjonktürü harekete getirmek maksadiyle en cazip yeni müdahale vasıtası : Enflasyon, deflasyon, reflasyon, devalüasyon, kambiyo kurlarının düşürülmesi, paranın altından ayrılması gibi para manipülasyonları ve benzer tedbirlerdir. Son senelerde bunların muhtemel ve fiili tesirleri üzerinde pek çok şey yazılmıştır.

Böylece daima ve her müdahalede, bir yerde müdahalenin arzu edilen yakın tesirlerine mukabil, iktisadın diğer sahalarında arzu edilmeyen uzak tesirlerin meydana gelip gelmeyeceği ve hangi tesirlerin meydana geleceğini, muhtelif müdahalelerin yakın ve uzak tesirlerinin bir birini kesip kesmeyeceğini veya bir birlerini kısmen veya tamamen ifna edip etmeyeceklerini ve münferit sahalarda aşırı bir yük tevhit edip etmeyeceğini düşünmek lâzımdır. Bilhassa bu tehlike devleti idare edenlerin siyasi ve iktisadi güçlük devirlerinde -piyasa ekonomisinin inkişafından beri son 20 seneden daha güç bir zaman olamaz- zaruri tedbirlerle işe başladığı zaman meydana çıkar. Bu zaruri tedbirler devleti idare edenlerin, esas itibariyle liberal iktisat görüşlerine aykırı olarak, fiili bir zaruret halinde münferit iktisat şubeleri için acele olarak başvurdukları tedbirlerdir. Bunlar, daima ileri sürüldüğü gibi, kısa bir zaman için düşünülür ve sadece doğrudan tesirleri nazarı itibare alınarak, uzun ve geri tesirleri düşünülmez. Bu gün bir iktisat şubesinin lehine (diğer şubenin aleyhine) müdahale edilir, yarı bir ikincisinin lehine (ve birincinin ve bir üçüncünün aleyhine), daha ertesini gün üçüncünün lehine (baştan ikincinin aleyhine) ilh. müdahale edilir. Bu gün ziraatte daha yüksek fiyatlara müsaade edilir, yarı kontenjan ve gümrükle iptidai madde ve tekrar gıda maddeleri fiyatları yükseltilir, daha ertesini gün sanayi işçilerinin ücretleri yükseltilir, bunun üzerine tekrar ihracata prim verilir ; bu arada çöküntü halinde olan teşebbüsler devlet yardımı ile tekrar yüzdürülür (böylece sağlam kalanların mevcudiyetleri güçleşir), hayat kabiliyeti olmayan teşebbüsler doğrudan doğruya veya dolayısıyla yaşatılır ve devamlı olarak vergiler arttırılır : Müdahale bir devri daim içinde devam eder gider : Müstefit olanlar yükü

taşıyanlar halîne, yüke katlananlar müstefit olanlar durumuna geçer. Böylece netice itibariyle teşvikten ziyade engel olan öyle bir hercümerç bir biri ile irtibatı olmayıan karma karışık müdahaleler meydana gelir ki, bu bizim zamanımız için tipiktir ve bertaraf edilmesi, nizama alınması en müsait şartlar altında bile uzun bir çalışmayı gerektirecektir.

Zamanımızın müdahaleciliğinin muvaffakiyetsizliği ve güçlükleri sadece müdahale metotlarının maksada uygun olmamasıyla izah edilemez. Bunun yanında aşağıdaki vakıa da ehemmiyetlidir. Dünya harbinden beri ve harbin tesiriyle, siyasi ve iktisadi münasebatların çok sert ve zamanla yıkıcı bir tarzda inkişafından beri müdahalecilik problemleri gittikçe ağırlaşmıştır. O zamandan beri ve hâkim ideolojinin, hususiyile bir kaç memlekette çok kuvvetli bir şekilde meydana gelen tahavvülü ile iktisadi aklı selime karşı esaslı bir mücadelenin açılmasıyla metaekonominin, mistisizmin ekonomiye ithali (Neumark) ile ve iktisadiliğın ekonomiden tandı ile (F. P. in der NZZ), bazı memleketlerde politikanın istiyerek (diğer memleketlerde de gayrı kabili içtinap bir şekilde) öne alınmasıyla iktisat daima daha fazla iktisat dışı, siyasi esas itibariyle milli gayelerin hizmetine girmiştir. Ve bu suretle çok ağır ve zaman zaman pratik bakımdan çözülmesi güç vazifeler yüklenmiştir. Ben sadece iktisaden zayıf memleketlerin süratli ve pahalı silahlanmalarını, muazzam hatalı yatırımlara sebeb olan, bazı memleketlerde arzu edilerek, diğerlerinde mukabil tedbir olarak bütün iktisadın gelecek bir harp için tevcihini ve nihayet kısmen bununla alâkalı olarak, kısmen yeni ideolojinin icabı olarak, ekseri memleketler için ulaşılması mümkün olmayıan ve mutadın fevkinde iktisadi masraf ve muazzam milli ve beynelmilel zararlarla takip edilen otarşi siyasetini hatırlatmak isterim. Bu günün müdahaleciliği ekonomik sahada muvaffak olamamaktadır. Bunu, yükü taşıyan ve bizzat faydalananlardan yükselen sesler müttehiden göstermektedir. Bundan dolayı müdahalecilige son verilebilir mi ? Hali hazırdaki fenalıklardan müdahalecilik mi kabahatlidir? Bu suallere menfi cevap vermek icabeder. Akılsızca bir hedef takip eden (ben hükümlerimde sübjektif olduğumu müdrikim) ve bu hedefe akılsızca vasıtalarla ulaşmaya çalışan müdahaleciliğın reddi tabiidir. Fakat müdahaleciliğın tanzim edici prensibinden ve yapıcı fikrinden içtinap edilemez. Atomist-ferdiyetçi ve üniversalist-kollektif teşkilât unsurlarının ittihadı bu müdahaleciliğın camiyyetin zaruretlerine, iktisadi verilere ve nihayet bizzat egoist ve altruist saikların yan yana müessir bulunduğu insan tabiatına uygundur. Pratikte ulaşılması mümkün olmayıan, birbirinin zıddı kapitalizm ve sosya-

lizm (tekrar : utopje libérale, chimère socialiste) ret veya kabul edilebilir. Fakat bu teoride kahr. Müdahaleci bir nizam kabulü zarureti vardır. Müdahalecilik iki müfrit kutup arasında kalan yegane hakiki imkândır.

Burada akla yakın gelen iki suali bir tarafa bırakıyorum. Bir defa müdahaleciliğin tatmin edici bir şekilde işliyebilmesinin esas şartlarından birisinin pratik olarak yerine getirilip getirilmemesi : Devlet idareci ve memurlarının kâfi derecede görüş, teşebbüs, enerji ve şahsî mükemmeliyete sahip olup olmadığı, kuvvetli menfaat gruplarının hücumları ile işlerinde men edilip edilmemeleri meselesi, bütün bunlar ilmi olmaktan ziyade, izahı bu yazının dışında kalan inanca dayanan cümlelerdir (liberalizm inanmadığı için müdahaleciliğe muarız değili midir?). Bunun gibi, hangi siyasi devlet bünyesinde müdahaleciliğin uygun bir şekilde tatbik edilebileceği hususundaki esas itibariyle siyasi meseleyi izah etmeden bırakacağım (sadece, müdahaleciliğin mahiyeti icabı yalnız diktatörlükle idare edilen totaliter menleketlerde tatbik edilip, demokraside tatbik edilemeyeceği hakkında ara sıra rastlanan iddiaların mübalağalı olduğuna, demokrasinin mahiyetinin yanlış anlaşılmasına dayandığına ve tarihi hakikatlere uynadığına işaret etmeliyim).

Şimdiye kadar verilen izahattan çok açık olarak ortaya çıkan hakikat şudur : Müdahalecilik, ancak imkânlarını ve bununla hududunu aşmadığı takdirde, daha açık ifade ile : Müdahalecilik sadece ulaşılması kabil gaye takip ettiği ve bütün tesirleri ile, yakın ve uzak tesirleri ile sonuna kadar iyice düşünülp tasarlanarak maksada uygun bir şekilde tatbik edildiği takdirde muvaffak olabilir. Müdahaleciliğin bu günkü metotlarının değiştirilmesiyle hissedilir bir muvaffakiyet elde edilebilir : Müdahalenin azalmasıyla, devamlı, sayısız, ufak tefek yama şeklinde müdahale metotlarından sarfınazar etmekle muvaffak olunabilir. Kalite kantiteye tefevvuk eder. Kemiyet keyfiyetten üstün değildir.

Imkânlar ve gayeye gelince, müdahalecilerin bir şeyi açık olarak bilmeleri lâzımdır : Müdahalecilik harika meydana getirmez. Ancak cüzi derecede yaratıcı olabilir. Müdahaleci bir iktisat nizamında dahi, refah ve iktisadi tekâmül esas itibariyle ferdi teşebbüse, ferdin kabiliyetine, ferdin verimine bağlıdır. Hiç bir zaman bir merkezi makam tarafından keyfi olarak emir edilemez. Müdahalecilikte ifratların önüne geçilebilir, sertlikler yumuşatılabilir, intikal devreleri kolaylaştırılabilir

ve bundan başka kültürel menfaatler teşvik edilebilir, kollektif ihtiyaçlar giderilebilir. Fakat bunun ölçüsü iktisadi temele bağlıdır. Devamlı bir şekilde mevcut şartlara, iktisadi tekâmüle ve iktisadi zaruretlere karşı gelinemez. Müdahaleciliğin hudutları burada tayin edilmiş bulunmaktadır. Böylece iktisadi rasyonelizasyon prensibine aykırı bulunan siyasi gayelerin devamlı ve ölçsüz bir şekilde ön plâna alınmasının imkânsızlığı ve manasızlığı, "siyasetin" üstünlüğü başa alındığı gösterilmiş olmaktadır. Fakat "iktisadın üstünlüğü" "iktisadın gaye olduğu" manasına alınabilir mi? Hayır. İktisat hiç bir zaman gaye değildir. Hayat gayedir. İktisat gayeye varmak için bir vasıta, bir şarttan ibarettir. Milli ve terdi hayatın maddi şartı, hatta kültürel şarttır. İnsanların sadece maddi ihtiyaçlarının değil, bütün ihtiyaçlarının tatmini için şarttır. Hedef yalnız iktisadi saadet değildir. Hedef, insanları maddi bakımdan darlıktan koruyan, kültür bakımından ilerleten bir iktisat nizamıdır.

